

Навчання іншомовного монологічного мовлення в аспекті компетентнісного підходу

Стаття присвячена проблемі навчання іншомовного монологічного мовлення (ММ) в умовах компетентнісного підходу. Аналізуються комунікативні, психологічні та лінгвістичні характеристики ММ. Описуються складові іншомовної компетентності у ММ (КММ). Вивчаються фактори впливу на формування КММ. Обґрунтовуються етапи навчання ММ. Розглядаються вправи для формування КММ. Визначаються засоби навчання ММ і способи контролю рівня сформованості КММ.

Ключові слова: іншомовне ММ, КММ, уміння, навички, знання, комунікативні здібності, етапи, вправи, засоби, контроль.

Устименко О.М. Обучение иноязычной монологической речи в аспекте компетентностного подхода

Статья посвящена проблеме обучения иноязычной монологической речи (МР) в условиях компетентностного подхода. Анализируются коммуникативные, психологические и лингвистические характеристики МР. Описываются компоненты иноязычной компетентности в МР (КМР). Изучаются факторы влияния на формирование КМР. Обосновываются этапы обучения МР. Рассматриваются упражнения для формирования КМР. Определяются средства обучения МР и способы контроля уровня сформированности КМР.

Ключевые слова: иноязычная МР, КМР, умения, навыки, знания, коммуникативные способности, этапы, упражнения, средства, контроль.

Ustymenko O. Teaching foreign monologic communication in the aspect of the competency based approach

The article deals with the problem of teaching foreign monologic communication (MC) in the conditions of the competency based approach. The communicative, psychological and language monologue features are analysed. The components of foreign monologic communication competence (MCC) are described. The factors that influence the process of MCC are studied. The stages of teaching MC are grounded. Exercises for teaching MC are considered. Means of teaching and assessment of MCC are defined.

Key words: foreign MC, MCC, skills, habits, knowledge, communicative abilities, stages, exercises, means, assessment.

Проблема формування іншомовної компетентності у монологічному мовленні (КММ) залишається актуальною, оскільки вона потребує розгляду в контексті компетентнісного підходу, що дасть можливість узгодити її з іншими мовленнєвими і мовними компетентностями – складниками іншомовної комунікативної компетентності, формування якої є метою навчання і вивчення іноземних мов і культур (ІМіК) у загальноосвітніх закладах. Попри той факт, що методикою формування іншомовної КММ займалося багато вчених (І.Л.Бім, В.А.Бухбіндер, Н.Д.Гальскова, Н.І.Гез, П.Б.Гурвич, С.В.Калініна,

А.Д.Климентенко, І.В.Кочергін, В.І.Кунін, Л.І.Лазаркевич, М.В.Ляховицький, О.О.Миролюбов, Ю.І.Пассов, З.І.Пахмутова, Г.В.Рогова, В.Л.Скалкін, О.П.Старков, С.П.Шатілов, Г.М.Уайзер, G.Brown, M.Bygate, S.Thornbury, G.Yule та ін.), проблема не може вважатися остаточно вирішеною, оскільки сучасний стан і умови розвитку шкільної іншомовної освіти в Україні зумовлюють необхідність уточнення й оновлення змісту і цілей формування КММ, встановлення факторів впливу на формування КММ, розробки адекватної підсистеми вправ навчання іншомовного монологічного мовлення (ММ), вибору ефективних засобів навчання ММ, оптимізації контролю формування КММ. Отже, метою цієї статті є дослідити питання процесу формування іншомовної КММ з урахуванням сучасних вимог і тенденцій.

Загальна характеристика іншомовної компетентності в монологічному мовленні

ММ є усномовленнєвою формою спілкування, що передбачає зв'язне і неперервне висловлювання однієї особи, яке звернене до одного або декількох слухачів, співрозмовників (іноді – до самого себе). Відповідно КММ – це здатність реалізувати усномовленнєву комунікацію у монологічній формі в життєво важливих для певного віку сферах і ситуаціях відповідно до комунікативного завдання. КММ передбачає, що мовець уміє планувати, здійснювати й коригувати власну комунікативну поведінку під час породження та варіювання іншомовного мовлення у різних типах монологічних висловлювань відповідно до конкретної ситуації спілкування (контексту), мовленнєвого завдання й комунікативного наміру та згідно правил спілкування у цільовій національно-культурній спільноті.

КММ ґрунтується на складній і динамічній взаємодії відповідних умінь, навичок, знань і комунікативних здібностей особистості. Успішність формування КММ залежить від рівня розвитку умінь у монологічному мовленні (ММ), сформованості мовленнєвих навичок, обсягу набутих і засвоєних знань про цей вид спілкування і динамічної взаємодії зазначених складових на основі загальних комунікативних здібностей.

Передусім з'ясуємо, що розуміється під мовленнєвим монологічним умінням. Це уміння логічно послідовно (зв'язно), достатньо повно, комунікативно вмотивовано, достатньо правильно у мовному відношенні творчо користуватися іншомовними засобами з метою висловлення думок під час говоріння [10, с.81]. Серед таких умінь можна назвати загальні вміння [7, с.169-170]:

- комбінувати мовленнєві зразки згідно з комунікативним наміром і на основі логічної схеми;
- передавати зміст зразка зв'язного ММ: а) близько

до тексту, б) своїми словами, в) зі скороченням, г) з розширенням;

- зв'язно висловлюватись при варіюванні опор: а) дається зміст і частково мовна форма, б) дається мовна форма, в) дається лише зміст;
- зв'язно висловлюватись на основі комбінування декількох джерел інформації, наприклад, матеріалів різних текстів: а) з опорою на даний учителем зразок, б) без опори на зразок;
- висловлювати власну думку і власне ставлення до предмета мовлення;
- описувати картину (серію малюнків, діафільм тощо);
- переказувати різними способами сприйнятий на слух чи прочитаний текст;
- робити повідомлення чи розповідь за темою, комбінуючи матеріал всередині одного чи декількох джерел інформації.

Основними якісними показниками сформованості загального вміння укласти зв'язне монологічне висловлювання є *спеціальні вміння* (у порядку зростання труднощів) [7, с.170]:

- уміння з'єднувати декілька мовленнєвих зразків, нанизуючи їх, на основі певної логічної схеми, наприклад: Хто це? Який він? Що робить? тощо;
- уміння досить повно висловлюватись відповідно до запропонованої комунікативної ситуації;
- уміння відносно правильно, згідно з принципом комунікативної достатності, оформити своє висловлювання мовними засобами виучуваної мови;
- уміння оптимально використовувати мовний матеріал (лексичний, граматичний) певної теми, збагачуючи мовлення з урахуванням рівня навченості, року навчання тощо;
- уміння оптимально використовувати раніше вивчений матеріал даної теми, свідомо здійснюючи перенесення набутих знань, навичок і вмінь на нову ситуацію;
- уміння залучати для викладу певної теми матеріал суміжних тем, розширюючи і поглиблюючи її, комбінуючи і варіюючи матеріал за формою та за змістом.

На формування КММ також впливає ступінь розвитку в учнів *інтелектуальних умінь*, наприклад, уміння планувати і програмувати (укладати розгорнуту смислово програму) мовленнєві висловлювання, уміння розмірковувати, аналізувати, порівнювати, узагальнювати, аргументувати інформацію, на основі якої будується монологічне висловлювання, вміння дотримуватися причинно-наслідкових зв'язків та виконувати інші логічні операції у процесі ММ (здатність до логіко-послідовного викладу думок) та ін., *навчальних умінь*, зокрема використання опор різного характеру, електронних засобів навчання та *організаційних умінь*, наприклад, самостійного учіння.

Крім того, для формування КММ важливі *компенсаторні вміння* – уміння виходити із складного положення в умовах дефіциту мовних засобів під час передавання іншомовної інформації у ММ. До основних компенсаторних умінь відносяться [11, с. 145]:

- уміння повернутися до раніше сказаного („Пробачте, я почну спочатку”);
- уміння передати значення слова, яке учень не може пригадати, за допомогою заміни на: загальне слово („предмет”, „людина”, „тварина”), займенник („це”, „воно”, „вони”, „щось”), більш загальне поняття („дерево” замість „горобина”), синонім („дискусія” замість „дебати”) тощо;
- уміння описати характеристики за допомогою фізичних якостей (колір, розмір тощо) та специфічних особливостей („У нього чотири лапи”);
- уміння спростити фразу, спираючись на знайомі слова або ЗМ, і таким чином приблизно передати власну думку (апроксимація: „Не зживайте смажену їжу” замість „Не зловживайте смаженою їжею”);
- уміння застосувати парафраз („Я висловлюся про це по-іншому”);
- уміння „створювати” нові слова на основі знайомих („vegetarianist” замість „vegetarian”);
- уміння застосувати адекватні невербальні (жести, міміка, імітація звуків) засоби спілкування („Подивіться, що я маю на увазі”);
- уміння звернутися по допомогу до аудиторії („Скажіть, будь ласка, як це називається?”) тощо.

Передумовою успішного формування КММ є достатній рівень сформованості мовних компетентностей. Таким чином, на розвиток здібності учня створювати монологічні висловлювання впливає рівень сформованості **усномовленнєвих фонетичних, лексичних, граматичних навичок і навичок вживання засобів міжфразового зв'язку**. Чим вищий рівень сформованості мовленнєвих навичок, тим більш автоматизованими є мовленнєві операції, які забезпечують мовне оформлення ММ, що дозволяє мовцю зосередитися на змісті монологічного висловлювання.

Формування навичок і вмінь іншомовного ММ базується на засвоєнні певних знань. Крім таких **декларативних знань** як фонетичні, лексичні, граматичні знання, а також країнознавчі й лінгвокраїнознавчі (фонові) знання, учні набувають декларативних знань про: тематику ММ і типові мовленнєві ситуації; типи монологів та їх лінгвістичні особливості; значення спеціальних мовних засобів, що забезпечують зв'язність висловлювання – засобів міжфразового зв'язку – („спочатку”, „потім”, „після цього”, „на завершенні”); реєстри мовлення та їх мовні засоби, комунікативно адекватну мовленнєву поведінку в ситуаціях усного офіційного та неофіційного ММ; значення паралінгвістичних явищ (жести, міміка та ін.), характерних для певних ситуацій усного монологічного спілкування; різні компенсаторні стратегії в усному іншомовному ММ та ін.

До **процедурних знань** ММ відносяться соціокультурні знання мовленнєвої та немовленнєвої поведінки носіїв іноземної мови (ІМ) у процесі ММ, а також знання як планувати, здійснювати й коригувати усне монологічне висловлювання певного типу. Наприклад, як структурувати майбутнє монологічне висловлювання певного типу, як передавати думки у ММ засобами вираження

модальності, умови, припущення, причини та наслідку, спонукання до дії тощо, як спілкуватися з аудиторією залежно від рівня офіційності, як використовувати засоби невербальної комунікації у конкретних ситуаціях монологічного спілкування, як користуватися різними компенсаторними стратегіями під час говоріння та ін.

Процес оволодіння іншомовними знаннями, навичками та вміннями ММ супроводжується розвитком **комунікативних здібностей** тих, хто вивчає ІМ. Комунікативними здібностями до ММ є: внутрішня мотиваційна готовність (бажання) говорити; здібність організувати своє монологічне висловлювання, структурувати і укладати його; здібність мовця орієнтуватися в ситуації; здібність пам'ятати, що було сказано раніше, тим самим забезпечуючи зв'язність мовлення, його логічність; здібність знаходити у довгостроковій пам'яті потрібні мовні форми висловлювання та об'єднувати їх у зв'язні речення і цілісний текст, спираючись на оперативну пам'ять; здібність фокусувати увагу не лише на мовних правилах та нормах, але й на правилах і нормах комунікації та поведінки в ній; здібність користуватися паралінгвістичними засобами, щоб зробити своє мовлення більш адекватним; здібність самовиражатися через ММ засобами ІМ, що вивчається, щоб висловлювати власні думки, погляди, емоції, ставлення до того, про що йдеться; здібність самому оцінювати сказане через контроль почутих власних висловлювань, зіставляти те, що було реально сказано, з тим, що планувалося сказати, і з тим, який вплив має сказане на слухача; здібність спонукати партнера по спілкуванню до мовленнєвих і/або немовленнєвих дій та ін.

Комунікативні здібності іншомовного ММ тісно взаємопов'язані з мовними і мовленнєвими здібностями рідної мови, здатністю особистості виконувати усні мовленнєві (текстові) операції та дії.

У навчальному процесі з ІМ ММ виконує низку **комунікативних функцій** [9, с.6-7]:

1) *інформативну* – повідомлення інформації про предмети чи події навколишнього середовища, опис явищ, дій, стану;

2) *впливову* – переконання щодо правильності або неправильності певних поглядів, дій, спонукання до дії чи попередження небажаної дії;

3) *експресивну (емоційно-виразну)* – використання мовленнєвого спілкування для опису стану, в якому знаходиться мовець, для зняття емоційної напруги;

4) *розважальну* – виступ людини на сцені чи серед друзів для розваги слухачів (наприклад, художнє читання, розповідь у неофіційній бесіді);

5) *ритуально-культурову* – висловлювання під час будь-якого ритуального обряду (наприклад, виступ на ювілеї).

Кожна з цих функцій має свої особливі мовні засоби вираження думок, відповідні психологічні стимули і мету висловлювання.

З **психологічної точки зору** монолог – це односпрямована форма мовлення. Для монологу, на відміну від діалогу, характерний не обмін, а передавання інформації від людини з фіксованою функцією мовця до людини з

фіксованою функцією слухача. Через це зворотний зв'язок і ситуативність ММ послаблені у порівнянні діалогічним мовленням (ДМ).

Отже, для ММ характерні односпрямованість, зв'язність, тематичність, контекстуальність, відносна неперервність, послідовність, логічність [9, с.11-14]. ММ є односпрямованим видом МД, оскільки не розраховане на відповідну реакцію у вигляді мовлення вголос. *Зв'язність*, яка відрізняє ММ від ДМ, полягає у зв'язності думки, вираженої у композиційно-смысловій єдності тексту як продукту говоріння, та у зв'язності мовлення, яка передбачає володіння засобами міжфразового зв'язку. ММ має певну комунікативно-смыслову організацію. *Тематичність* монологу розуміється як його співвіднесеність із будь-якою досить загальною темою – макротемою, власною темою висловлювання, яка, у свою чергу, розпадається на ряд підтем або мінітем. ММ є переважно *контекстуальним*; завдяки своїй контекстності воно має розумітися без допомоги екстралінгвістичних засобів, які відіграють велику роль у ДМ. Хоча монолог і вмотивований стимулом, що виходить із певної ситуації, він є відносно автономним. Ситуація для монологу є відправним моментом, потім він ніби відривається від неї, формуючи власне середовище – контекст. Тому про монолог прийнято говорити, що він контекстний, на відміну від діалогу або полілогу, які знаходяться в тісній залежності від ситуації. Проте контекстуальність ММ не варто протиставляти ситуативності ДМ. Монолог теж може бути ситуативним (наприклад, спонтанне висловлювання у вигляді розгорнутої репліки – мінімонологу – в діалозі). В деяких випадках ММ може бути наочно-ситуативним (наприклад, у кінофільмі, телепередачі). Монологічне висловлювання, як правило, не обмежується однією фразою і триває протягом певного часу, не перериваючись (*неперервність*), завдяки чому досягається завершеність думки. *Послідовність* і *логічність* ММ реалізуються в розвитку ідеї основної фрази шляхом уточнення думки, доповнення до неї, пояснення, обґрунтування тощо. Дотримуватися логічної структури монологічного висловлювання – складне завдання, оскільки це пов'язано із напруженою працею оперативної пам'яті людини.

Лінгвістичні особливості монологу ближчі до писемного мовлення, ніж до діалогу [9, с.14-18]. ММ з **лінгвістичної точки зору** характеризується багатоскладністю й різноструктурністю речень, розгорнутістю і завершеністю висловлювань з використанням експресивних засобів. Монологу притаманні ускладнені конструкції, особливо синтаксичні, переважають поширені речення, які пов'язані між собою в логічній послідовності, адже у тексті монологу повинно бути сказано все, що в ДМ може бути очевидним із ситуації.

Для монологу характерні власні мовні засоби вираження зв'язку між окремими реченнями, це **ЗМЗ**. Такими засобами виступають лексичні та займенникові повтори, сполучники та сполучникові прислівники, прислівники або сполучення іменника з прикметником у ролі обставини місця і часу (адвербалії), артиклі тощо.

Наприклад, адвербалії часу та послідовності:

англ. before, now, then, finally, in the end;

нім. später, dann, danach, weiter, während;

франц. plus tard, après, puis;

ісп. más tarde, luego, después;

адвербалії причин і наслідку:

англ. that's how, so that, firstly, hence, though, since, therefore, as a result of

нім. weil, da, deshalb, folglich, zuerst, anfangs, erstens, zweitens, in erster Linie

франц. c'est pourquoi, par conséquent, premièrement, deuxièmement, puisque, ainsi

ісп. por eso, por consiguiente, primeramente, ahora bien, de tal modo, porque.

Як сполучні засоби в монолозі вживаються також усномовленнєві формули, які допомагають почати, продовжити чи закінчити висловлювання:

англ. to begin with, well, that reminds me, by the way, speaking of, bearing in mind, let's leave it at that, I'd like to emphasize, on the whole, in conclusion;

нім. zuerst, also, ich möchte, ich glaube, es wäre, und schließlich;

франц. alors, bien, je voudrais vous dire, pour finir avec, à propos, ça me rappelle, en parlant de;

ісп. primero, en primer lugar, como he dicho, para terminar, por último, a propósito, hablando de, en lo que toca a mí,

атакож демонструють ставлення мовця до висловлювання:

англ. to my mind, there's no doubt, it's quite clear, I am sure, I believe, I consider, it's true, it's evident, obviously, apparently, fortunately;

нім. ich glaube, ohne Zweifel, es ist klar, ich bin (nicht) sicher, man sagt, meiner Meinung nach;

франц. comme ça, c'est (voilà) pourquoi, à cause de, bref, je pense, à mon avis, quant à moi, sans doute, on dit que;

ісп. así, de ese modo, por eso, en breve, a mi modo de ver, sin duda, no estoy seguro, dicen, se dice.

Основні труднощі створення монологу і, відповідно, його навчання полягають у тому, що розгорнуті думки потрібно граматично й інтонаційно оформити, а також логічно зв'язати на смисло-синтаксичних рівнях, які перевищують речення. В оволодінні ММ перед учнем виникає завдання здійснити одночасно смислову і мовну програми. Закінчуючи одну фразу, мовець повинен передбачити початок наступної, а іноді й увесь її повний склад.

Не менш важливим для успішного формування КММ є адекватне врахування його типології. Неправильно вважати монолог певною монолітною формою мовлення, яку можна недиференційовано протиставити діалогу. Існують різні типи ММ, навчання яких вимагає різних прийомів роботи з розвитку відповідних умінь, створення різних навчально-мовленнєвих ситуацій, надання учням різних за характером опор.

Зважаючи на різницю між діалогічною та монологічною формами мовлення, можна зробити логічний ви-

сненок, що вони потребують різних підсистем вправ для їх навчання.

Фактори впливу на формування компетентності у монологічному мовленні

Успішність формування КММ залежить також від низки факторів, що пов'язані з труднощами/проблемами, які виникають в учнів в оволодінні ММ на уроках ІМ.

Так, учні можуть бути не готові до монологічного висловлювання (не бажати говорити) або соромитися говорити, боятися зробити помилку і таким чином наразити себе на критику з боку вчителя та учнів. У цьому випадку вчитель має зняти психологічні бар'єри: створити в класі доброзичливу атмосферу, не дозволяти учням різко критикувати один одного, мотивувати учнів до продукування монологічних висловлювань, зацікавивши їх темою, проблемою, яка їм близька, відома з їхнього життєвого досвіду.

Буває так, що учням немає що сказати з певної проблеми, тому що у них відсутня інформація з певного питання навіть рідною мовою. Учні можуть бракувати мовних і мовленнєвих засобів для побудови монологічного висловлювання. Для вирішення цієї проблеми необхідно створювати достатній рівень опор змістовного, мовного і мовленнєвого плану. Це означає, що розвиток умінь ММ повинен спиратися на вже сформовані фонетичні, лексичні і граматичні навички в межах вивченої теми. Учні мають уміти коректно інтонаційно і граматично висловлюватись, логічно оформлювати своє мовлення за допомогою різних засобів зв'язку. Велике значення в даному питанні відіграє змістова і мовна цінність вправ. Завдання, що пропонуються учням, повинні укладатися з урахуванням реального інформаційного запасу тих, хто навчається. Урахування міжпредметних зв'язків може полегшити вирішення практичних завдань оволодіння ММ. Значно допомогти можуть різні вербальні й невербальні опори.

Іноді учень не може зрозуміти мовленнєве завдання до створення монологічного висловлювання. Щоб подолати ці труднощі, вчителю потрібно завчасно знати, який тип монологу він хоче отримати від учня, створити навчально-мовленнєву ситуацію, чітко й лаконічно сформулювати мовленнєву настанову, за потреби підготувати необхідні опори.

Часто на уроці ІМ під час навчання ММ виникає така ситуація, коли говорить один учень, решта мовчать, а отже існує загроза їх виключення з навчального спілкування, неефективного використання часу на уроці. Для того щоб подолати цю проблему, слід ширше застосовувати групові та парні режими роботи, створювати ігрові ситуації, де рівень мотивації достатньо високий, і навіть якщо говорить лише один учень, то інші не виключаються із загального режиму роботи, а виконують певні мовленнєві дії: слухають, занотують, виписують, рахують, замальовують тощо. При плануванні уроків із значною часткою ММ слід формулювати настанови для слухання для решти учнів групи/класу.

Слід також враховувати складний психологічний характер ММ, який впливає на успішність оволодіння цим видом мовленнєвої діяльності. Так, під час монологічного висловлювання мовець виконує складні завдання. Він повинен: 1) пам'ятати все, що сказав співрозмовнику раніше; 2) представляти в цілому своє висловлювання; 3) утримувати в пам'яті ключові слова і фрази, що прогноуються змістом майбутніх висловлювань; 4) формувати смисл фрази, яку слід виразити в даний момент; 5) будувати речення із запрограмованих компонентів; 6) долати інтерференцію рідної мови, яка заважає конструювати правильне з лексико-граматичної точки зору іншомовне висловлювання; 7) слухати власне мовлення, контролювати його нормативність, за потреби виправляти частини фрази, що вже прозвучали [9, с.13]. Таким чином, ММ — це, перш за все, підвищене навантаження на оперативну і довготривалу пам'ять, мислення та мовленнєві механізми особистості. Навчити учнів будувати програму власних монологічних висловлювань, долаючи вказані труднощі, можна за допомогою посильних комунікативних завдань, в яких чітко сформульовані кінцеві цілі, а самі висловлювання обмежені інструкціями, спеціально створеними опорами і грамотно відібраним мовним матеріалом, необхідним для реалізації мовленнєвого завдання.

Успішність навчання ММ також залежить від індивідуальних вікових особливостей учнів, від наявності у них мотивів навчання, уваги, інтересу, від рівня володіння учнями загальними і спеціальними навчальними вміннями у вивченні ІМ, тобто від рівня сформованості навчально-стратегічної компетентності учнів.

Розвиток усного ММ учнів повинен здійснюватися за допомогою певної методичної системи, що включає організацію навчання, яка б сприяла успішності формування КММ. Чинниками, що позитивно впливають на навчальний процес, є сприятливі умови навчання, ефективна підсистема вправ для навчання ММ, наявність і раціональне використання всіх необхідних засобів навчання, різноманітні й оптимальні форми роботи учнів на заняттях, відповідна структура уроків ІМ тощо.

Цілі формування компетентності у монологічному мовленні в учнів початкової, основної і старшої школи

Загальною метою формування КММ є розвиток у школярів умінь здійснювати усномовленнєве спілкування у монологічній формі. Після закінчення будь-якого типу школи учень має бути здатний зв'язно висловлюватися про себе та навколишній світ, про почуте, побачене, висловлюючи при цьому своє ставлення до сприйнятої інформації чи предмета висловлювання. Оскільки оволодіння ІМ має рівневий характер, то вищеназвана загальна мета формування КММ конкретизується для кожного типу школи і для кожного етапу навчання іноземної мови. З'ясуємо вимоги, що висувуються до рівня сформованості КММ в учнів початкової, основної і старшої загальноосвітньої школи.

Відповідно до чинного державного стандарту початкової загальної освіти і чинних навчальних програм учні

початкової школи (1–4 класи) повинні вміти коротко висловлюватися у межах тематики і сфер спілкування (особистісна, публічна, освітня), визначених державною програмою, виражаючи свої погляди простими мовними засобами; відтворювати напам'ять римовані твори дитячого фольклору; засвоїти елементарні відомості про особливості культури, звичаї, традиції, свята, реалії побуту (житло, одяг, їжа) країни, мова якої вивчається. Передбачається, що на час закінчення початкової школи в учнів мають бути сформовані вміння робити коротке повідомлення у межах відповідної сфери спілкування, використовуючи у разі необхідності вербальні та зображальні опори; передавати основний зміст прочитаного, побаченого або почутого, коротко висловлюючи своє ставлення до осіб, подій, явищ тощо; описувати малюнок (серію малюнків), використовуючи для цього у разі необхідності вербальні опори. Учні молодшого шкільного віку повинні вміти надавати фактичну інформацію у відповідь на запит відповідно до контексту, спираючись на власні знання навколишнього світу, а також на набуті іншомовленнєві знання, навички і вміння. Важливо, щоб учні на кінець початкової школи уже вміли користуватися стратегіями компенсування під час ММ: пригадування і повторення відповідного набору фраз зі свого репертуару; ідентифікація того, що учень має на увазі („Я б хотів(ла) ось це, будь ласка”).

Рівень сформованості КММ має відповідати цільовому рівню володіння ІМ на кінець четвертого класу — **рівню А1** згідно із Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти (ЗЄР) [1]. На кінець початкової школи (4 клас) учні мають вміти: робити короткі повідомлення про повсякденні й минулі дії, події; робити короткий переказ змісту почутого, побаченого, прочитаного повідомлення, що містить знайомий мовний і мовленнєвий матеріал; коментувати зображене на малюнку або фото; описувати свій клас, кімнату, ігри і забави, погоду, сім'ю, свято, людей, тварин; порівнювати особи, предмети відносно певної ознаки; висловлювати своє ставлення до об'єктів, явищ, подій; висловлювати певні емоції; спонукати до дії (закликати, запропонувати, наказати); використовувати позамовні засоби (жести, міміку). При цьому обсяг висловлювання учнів має становити не менше 6–7 речень [2].

Чинний державний стандарт базової і повної середньої освіти в іншомовній галузі передбачає, що учні **основної школи** (5–9 класи) уміють робити зв'язні повідомлення, використовуючи у разі потреби вербальні або зображальні опори; робити повідомлення за певною ситуацією в межах визначених сфер спілкування; передавати основний зміст прочитаного, побаченого або почутого, висловлюючи своє ставлення до осіб, подій, явищ тощо, про які йдеться. До компенсаторних умінь ММ, які мають бути сформовані в учнів основної школи, слід віднести вміння вживати адекватні слова або словосполучення зі свого репертуару і застосовувати жести та інші невербальні засоби спілкування, щоб прояснити те, що вони хочуть сказати.

Рівень сформованості КММ на час завершення навчання в основній школі має відповідати *рівню А2* згідно із ЗЕР [3] і відповідно до чинної державної програми з іноземної мови. У програмі для кожного року навчання в основній школі конкретизуються цілі і завдання формування КММ. На кінець основної школи (9 клас) учні мають уміти: висловлюватися відповідно до певної ситуації або у зв'язку з прочитаним, почутим, побаченим; описувати об'єкти повсякденного оточення, події й види діяльності, в яких учні беруть участь; розповідати про повсякденне життя, минулу діяльність, плани на майбутнє, дотримуючись норм мовлення. Обсяг висловлювань учнів має становити не менше 16 речень.

За чинним державним стандартом базової та повної середньої освіти і чинними програмами з іноземних мов учні *старшої школи* (10–11 класи) продовжують розвивати вміння ММ для забезпечення у них КММ. Мета – досягнення випускником загальноосвітнього навчального закладу *рівня В1 (рівень стандарту та академічний рівень)* і *В2 (рівень філологічної профільної підготовки)* [1]. Учні повинні вміти без попередньої підготовки висловлюватися в певних сферах спілкування і тематики; достатньо повно передавати зміст прочитаного, побаченого або почутого, висловлюючи й обґрунтовуючи своє ставлення до осіб, подій, явищ, про які йдеться; брати участь у дискусіях, логічно й аргументовано висловлюватися з обговорюваних проблем, доводити свою точку зору і своє ставлення до них. Завдання формування КММ передбачають уміння складати розгорнутий план або тези, самостійно працювати з різними джерелами іншомовної інформації, щоб підготуватися до публічного виступу іноземною мовою перед аудиторією.

Старшокласник має володіти такими стратегіями ММ: 1) планування: вміння розробити план спілкування у монологічній формі для передачі основного змісту того, що учень хоче сказати, без використання наявних ресурсів та обмежуючи висловлювання лише тим, що у змозі пригадати або знайти необхідні способи для вираження; вміння підготуватися і спробувати використати нові комбінації та вирази за допомогою зворотного зв'язку; 2) компенсування: вміння вжити просте слово, що означає щось подібне до поняття, яке учень хоче передати, і залучити самокорекцію; вміння „обіноземити” слово рідної мови з проханням про підтвердження; вміння визначити риси чогось конкретного, назву якого учень не може пригадати; вміння передати значення за допомогою характеристики подібними значеннями; 3) самоконтролю і самокорекції: вміння почати ММ, вдавшись до іншої тактики, якщо спілкування неможливе; вміння запросити підтвердження того, чи правильно вжито певну форму; вміння коригувати плутанину з часовими формами або виразами, яка веде до нерозуміння, коли слухач (співрозмовник) вказує, що тут є помилка.

Програмні вимоги передбачають, що випускник загальноосвітнього навчального закладу (11 клас) уміє: висловлюватися відповідно до певної ситуації або у зв'язку з прочитаним, почутим, побаченим, висловлюю-

ючи свої переконання, думки, згоду або незгоду; описувати об'єкти повсякденного оточення, події й види діяльності, в яких учень бере участь; розповідати про себе, про свою родину та друзів, про повсякденне життя, про минулу діяльність, про плани на майбутнє, дотримуючись нормативного мовлення; передати зміст книжки, фільму, вистави тощо, висловлюючи своє ставлення/враження; а також для рівня профільної філологічної підготовки – виступати з повідомленням за темою реферату з певної теми. Обсяг висловлювання має бути не меншим за 20 речень (академічний рівень), 22 речення (рівень стандарту), 24 речення (рівень філологічної профільної підготовки) [4–6].

Типи монологів

Залежно від комунікативної мети і характеру логіко-синтаксичних зв'язків між реченнями розрізняють такі основні **типи монологічних висловлювань**: опис, розповідь, міркування (роздум) [8, с.38-43; 10, с.80]. В основі їх класифікації лежать такі логічні категорії як простір, час, причина і наслідок. Людина або описує факти об'єктивної дійсності, передаючи їх просторові відношення, або повідомляє, розповідає про них, розглядаючи їх у часових відношеннях, або розмірковує про них, беручи до уваги інші відносини, найважливішими з яких є причинно-наслідкові.

Монолог-опис є констатуючим типом монологічного висловлювання, в якому стверджується наявність або відсутність будь-яких ознак в об'єкті, описується людина, природа, погода, оточуючі предмети тощо, вказується просторове розміщення предметів, перераховуються їх якості та ознаки.

Монолог-розповідь є динамічним типом монологічного висловлювання, в якому розповідається про перебіг подій, пригод, дій чи станів. Дійсність сприймається у процесі її розвитку та зміни в хронологічній послідовності.

Різновидами монологу-розповіді є **монолог-оповідь** і **монолог-повідомлення**. Якщо в розповіді йдеться про об'єктивні факти з життя суспільства в цілому, то в оповіді – про факти з життя самого розповідача, що надає подіям, які описуються, суб'єктивно-особистісного характеру. Монолог-повідомлення є відносно коротким викладом фактів чи подій реальної дійсності у стислій інформативній формі.

Монолог-міркування спирається на умовиводи як процес мислення, в ході якого на основі вихідної тези/судження чи декількох тез/суджень робиться певний висновок. Оскільки у процесі міркування завжди вирішується якась проблема, то вона і є об'єктом роздуму. Для міркування характерний причинно-наслідковий зв'язок між реченнями.

Різновидом монологу-міркування є **монолог-переконання**. Його мета – переконати аудиторію, сформувати в неї конкретні мотиви, погляди, спонукати її до певних дій.

Названі функціонально-сміслові типи монологічних висловлювань рідко зустрічаються у чистому вигляді. В описі, наприклад, може бути міркування, у розповіді –

опис тощо. Найтісніше переплетені між собою повідомлення, розповідь та оповідь. Наприклад, монологічне висловлювання за темою „Свята”, як правило, складатиметься із трьох взаємопов’язаних частин: повідомлення про якесь свято, розповіді про його історію та оповіді про святкування у родині (школі, класі).

Синтаксичною особливістю **монологу-опису** є переважне використання простих і складносурядних речень з переліково-приєднувальним і послідовно-приєднувальним зв’язком, ГС із зворотом *there is/there are* (англ.); *das ist/das sind* (нім.); *il y a, ce sont, c’est* (франц.); *y, más, también, tampoco, ... y ... y, ... ni ... ni ...* (исп.); таких видо-часових форм як Present Continuous, Present Indefinite, Past Indefinite (англ.), Präsens, Imperfekt (нім.), Présent de l’Indicatif, Imparfait, Passé Composé (франц.), Presente de Indicativo, Pretérito Imperfecto de Indicativo, Pretérito Indefinido de Indicativo (исп.). Реальність явищ в опісі передається дійсним способом.

Головним засобом вираження часової послідовності подій у **монологі-розповіді** є такі видо-часові форми дієслова як Past Indefinite, Past Perfect (англ.), Imperfekt (нім.), Passé Composé, Imparfait, Plus-que-Parfait (франц.), Pretérito Pluscuamperfecto de Indicativo, Potencial Simple (исп.); сполучники, сполучникові прислівники та адвербалії *when, since, one day, then, the other day, in the afternoon, yesterday, first, after that* (англ.), *nachdem, bevor, dann, zuerst, danach, vormittag, einmal, gestern* (нім.), *quand, puis, après, autrefois, ensuite, hier* (франц.), *cuando, apenas, luego, después, entonces, mientras, en seguida, un día, otro día* (исп.).

Для монологу-розповіді характерні прості і складно-підрядні речення з підрядними часу. У розповіді про минулі події (дії, випадки) в основному вживаються Present Indefinite, Past Perfect (англ.), Imperfekt (нім.), Imparfait, Passé Composé, Passé Simple (франц.), Pretérito Imperfecto, Pretérito Indefinido de Indicativo (исп.). У розповіді про те, що відбувається звичайно в тих чи інших ситуаціях, вживається Present Indefinite (англ.), Präsens (нім.), Présent de l’Indicatif, Passé Immédiat (франц.), Presente de Indicativo, Pretérito Perfecto de Indicativo (исп.). У розповіді про майбутні події – Future Indefinite (англ.), Futurum I, Präsens (нім.), Futur Simple, Futur Immédiat (франц.), Futuro Imperfecto de Indicativo, дієслівна конструкція *ir + a + infinitivo* (исп.).

У **монологі-повідомленні** переважають прості розповідні речення з дієсловами в Present Indefinite, Present Perfect (англ.), Präsens, Imperfekt (нім.), Présent, Imparfait, Passé Composé de l’Indicatif (франц.), Presente de Indicativo, Pretérito Imperfecto de Indicativo, Pretérito Indefinido de Indicativo (исп.), оскільки повідомленню притаманна часова невизначеність.

Для **монологу-міркування** характерний причинно-наслідковий зв’язок між реченнями. В ньому переважно вживаються складнопідрядні речення з підрядними причини і наслідку, підрядними означальними і додатковими реченнями, а також інфінітивні звороти.

Базовий рівень навчання ІМіК передбачає **оволодіння** учнями такими типами **монологу**: коротке повідом-

лення; розповідь; опис; розмірковування/переконання.

Мовленнєві завдання для реалізації **монологу-повідомлення** передбачають здійснення таких мовленнєвих дій: повідомити фактичну інформацію (Хто? Що робить? Який/яка/яке/які? Навіщо?), поєднуючи речення в логічній послідовності.

Мовленнєві завдання для реалізації **монологу-розповіді** передбачають здійснення таких мовленнєвих дій: розповісти про себе (свого друга, школу, місто тощо); висловити при цьому свою думку, дати свою оцінку.

Мовленнєві завдання для реалізації **монологу-опису** передбачають здійснення таких мовленнєвих дій: описувати природу, місто, зовнішність тощо, використовуючи слова і словосполучення, що означають якості (добрий/злий, довгий/короткий, високий/низький тощо).

Мовленнєві завдання для реалізації **монологу-міркування/переконання** передбачають здійснення таких мовленнєвих дій: переконати співрозмовника в чомусь; навести докази за чи проти певних фактів/дій; спонукати співрозмовника до певних дій.

Етапи формування КММ, підсистема вправ і завдань для формування КММ, а також засоби формування КММ і контроль рівня її сформованості будуть розглянуті у наступному числі журналу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
2. Іноземна мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 1–4 класи. – К., 2012 (сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України).
3. Іноземна мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5–9 класи. – К., 2012 (сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України).
4. Іноземна мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 10–11 класи. Академічний рівень. – К., 2012 (сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України).
5. Іноземна мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 10–11 класи. Профільний рівень. – К., 2012 (сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України).
6. Іноземна мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 10–11 класи. Рівень стандарту. – К., 2012 (сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України).
7. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : [підручник]. – 2-ге вид., випр. і перероб. / кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2002. – 328 с.
8. Обучение речевой деятельности на английском языке в школе : пособие [для учителей] / [Скляренко Н. К., Онищенко Е. И., Захарова С. Л.]. – К. : Рад. шк., 1988. – 150 с.
9. Скалкин В. Л. Обучение монологическому высказыванию (на материале англ. яз.) : пособие [для учителей] / Скалкин В. Л. – К. : Рад. шк., 1983. – 118 с.
10. Шатилов С. Ф. Методика обучения немецкому языку в средней школе : учеб. пособие [для студ.]. – 2-е изд., дораб. / Шатилов С. Ф. – М. : Просвещение, 1986. – 223 с.
11. Sheils J. Kommunikation im Fremdsprachenunterricht / Sheils J. – Strasbourg : Council of Europe press, 1994. – 334 S.

Отримано 25.12.12